

Celâyirî Hükümdarı Şeyh Üveys'e Sunulan Destürü'l-Kâtib fî Ta'yini'l-Merâtib Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme

*An Assesment on the Work Titled Destûrû'l-Kâtib fî Ta'yini'l-Merâtib
Peresented to Jalayirid Sultan Sheikh Uveys*

Abdullah Dodangeh*

Öz

Devlet adamları arasında yazılan mektuplar ve buna dair bilgiler, Tarih ilminin önemli kaynaklarından sayılır. 761/1360 tarihinde Farsça olarak telif olunan *Düstûrû'l-kâtib fî Ta'yini'l-merâtib* adlı eser de bu tür kaynaklardan dır. Eser Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî (Şems-i Münşî) tarafından Celâyirî Hükümdarı Şeyh Üveys (ö.776/1374-1375) adına kaleme alınmıştır. Eserde, inşa sanatı ve âdâbına ilişkin, padişah, vezir ve diğer devlet ricali arasındaki yazışmalarda kullanılması gereken lakaplar, unvanlar ve çeşitli ifade biçimleri üzerinde durulmuştur. Eserde ferman, tevcih, tezkere, berat, emir, tebriknâme, ahitnâme, iktâ sistemi ile ilgili sözleşme gibi devletin teşrifat ve resmî münasebetlerine ilişkin mektup örnekleri yer almaktadır. Şems-i Münşî'nin divân mektup örneklerinde hassasiyet ile adaletli olmayı tavsiye etmiş olması, esere siyasetnâme/nasihatnâme niteliğini kazandırmıştır. *Düstûrû'l-kâtib fî Ta'yini'l-merâtib*'de geçen bilgilere dayanarak, siyasî ve kültürel açılardan yöneticiler ve reaya arasındaki ilişki ve münasebetleri değerlendirmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Kitâbet âdâbı, mektup, inşa, *Düstûrû'l-kâtib fî Ta'yini'l-merâtib*, Siyasetnâme/Nasihatnâme

* Dr., Tarih Araştırmacısı, (abdollahdodangeh@gmail.com)

Abstract

The written letters among dignitaries and the related information are considered as important sources of history. The work *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib* is one of the sources. It has written in Persian by Muhammad b. Hindûshah Nahchuvânî (Shams-i Munshî) in 761/1360. It was presented to Jalayirid Sultan Sheikh Uvays (d.776 / 1374-1375). The work focuses on the art of correspondence, methods and principals, forms of expression in using nicknames and titles among the correspondence between sultans, viziers, statesmen and public. It is also contains a variety of sample letters related to edicts, conferred, patents, certificate, orders, congratulatory and treaty issues, İqta system and the state ceremonies. Having advised to be justice with sensitivity in the sample letters of council provided by Shams-i Munshî, has gained the *siyasetnâme/nasihatnâme* feature of the work. Based on the information in *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, it is possible to evaluate the political and cultural relationship between the rulers and public.

Keywords: Clerical Manners, *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, *Siyasetnâme/Nasihatnâme*

Giriş

Kâtibin inşa işlerinde şahısların konumuna göre nasıl hitap etmesi gerektiğini gösteren *Düstûrü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*¹ adlı eser, Şems-i Münşî lakabı ile bilinen Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî'ye² (ö.775/1375'ten önce) ait bir eserdir. Müellif eserini 767/1366 yılında bitirdikten sonra Celâyirî Hânedanı'nin³ (1340-1431) hükümdarı olan Şeyh Üveys'e⁴ (ö.776/1374-1375) sunmuştur.

1 Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî, *Düstûrü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, tsh, Mahmûd Tavûsî, Metin Yayınları, Tahran, 1390/2011; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn* adlı eserinde Nahcuvânî'nin söz konusu eserini "kâtibin kanun kitabı" olarak değerlendirerek, Muhammed b. Hindûşâh en-Nahcuvânî tarafından Farsça ve tek cilt halinde telif olduğunu zikreder. Kâtib Çelebi ayrıca eserin oluşumunda müellifin, Reşîd el-Vatvat başta olmak üzere diğer âlimlerin münşeâtından yararlandığını zikreder. Eserin bir mukaddime, iki bölüm ve bir hâtime bölümlerinden oluştuğundan ve her bölümün de kendi içinde çeşitli bâblardan meydana geldiğinden bahseder. Geniş bilgi için bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, Türkçe trc, Rüştü Balcı, c. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 625; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin* adlı eserinde Muhammed b. Hindûşah b. Sencer el-Nahcuvânî el-Kâtib'in 760/1358-1359 senesinde hayatta olduğunu ve Farsça olarak *Düstûrü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib* adlı eseri telif ettiğini zikretmektedir. Geniş bilgi için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. II, Muarif Basımevi, İstanbul, 1955, s. 161.

2 Müellif, soylu bir aileden geliyor. Babası Hindûşah b. Sencer-i Nahcuvânî, Şemseddin Cüveynî, Abaka Han ve İlhanlılar döneminde divan mensuplarından idi. Hindûşah aynı zamnada kardeşi Seyfeddin zamanında Kaşan eyaletinin yöneticisi olarak görev yapmıştır. Hindûşah ayrıca İbnü'l-Tiktaka'nın *Münyetü'l-fuzela fi Tevârihi'l-Hulefâ ve'l-vuzera (el-Fahrî)* adlı eserini Farsçaya tercüme ettiği gibi esere bir çok kaynak eserden ilaveler de yaparak *Tecâribü's-selef* eserini meydana getirmiştir. Hindûşah bu eseri Atabek Nüsetullah Ahmed Lûr'a armağan etmiştir. Konu ile ilgili, ayrıca Şems-i Münşî hakkında geniş bilgi için bkz. Abbas İkbâl Aştîyânî, *Tarih-i Moğol ve Evâyl-ı Eyyâm-ı Timûrî*, Neşr-i Nâmek, Tahran, hş. 1376/1997 s. 526-527. Şems-i Münşî hakkında ayrıca bkz. Muhammed Taki Bahar (Melikü's-şu'erâ), *Sebkşinâsî, Tarih-i Tetevur-i Nesr-i Farsi*, c. III, İntişârât-ı Zavvâr, Tahrah, Hicrî Şemsî (hş), 1381/2002, s. 17; Zebihullah Safa, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, c. 3/2, İntiaşârât-ı Firdevs, Tahran, hş. 1388/2009, s. 1300-1303.

3 J. M. Smith, "Djalâyir, Djalâyirid", *EI*, The Cambridge History of Iran, Vol, II, Cambridge University Press, London, 2000, s. 401-402; Muzaffer Ürekli, "Celâyirîler", *DİA*, Ankara, 1993, s. 264-265.

4 Şeyh Üveys adında telif olunan *Tevârih-i Şeyh Üveys* adlı eserde padişah hakkında bilgi için bkz. Ebî Bekir Kutbî-i Eherî-i Necim, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, hazırlayan (haz), İrec Afşar, İntişârât-ı Sutûde, Tebriz, hş. 1389/2010, s. 245-247.

İlhanlılar Dönemi (1256-1353), Ebû Said Bahadır Han'ın 736/1335 yılında ölmesi ve kendisinden sonra her hangi bir vârisinin de olmaması sebebiyle son bulmuştur. Devletin parçalanmasını müteakip özellikle Herat, Fars, Kirman, Yezd, Luristan gibi çeşitli bölgelerde Moğol hânedanına bağlı ve bağımsız olmak üzere çeşitli mahallî emîrlıklar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla İlhanlı Devleti'nin hâkim olduğu bölgeler bu yerel hânedanlar tarafından idare altına alınmıştır. Merkezî bir idarenin olmayışı, İran'ın siyâsî anlamda bütünlüğünün bozulmasına yol açmıştır. Bu sebepten dolayı, İlhanlıların yıkılışından (754/1353) Timur'un İran'ı istila ettiği zaman dilimine (795/1393) "Fetret Devri" veya "Mülûkü't-Tavâif"⁵

5 Mülûkü't-Tavâif olarak bilinen hanedanlar hakkında geniş bilgi için bkz. Şîrîn Beyânî, *Tarih-i Âl-i Celâyir*, Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tehran, Tahran, hş. 1345/1966. Söz konusu dönemde İran'ın çeşitli bölgelerinde kurulan devletlerin bilgisi şöyledir: Fars ve Kirman eyaletlerinde Mülûk-i Şebânkâre (1057-1356) hüküm sürmüştür. Luristan (bugünkü Şiraz ve İsfahan) bölgelerinin arasındaki bölgesine Atabekân-i Lür-i Büzürg (1156-1424) hâkimiyet kurmuştur. Luristan (İsfahan ile İran Körfezi) arasındaki bölgelerde Atabekân-i Lür-i Kûçek (1184-1597) hüküm sürmüştür. Geniş bilgi için bkz. Peter Jacson, *History of Iran, Devrey-i Timuriyân*, trc. Yakub Âjend, hş. 1387/2008, s. 14. Fetret devrinde Moğol sülalesine bağlı ve bağımsız olarak teşekkül eden devletler hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. İkbâl, *Tarih-i Moğol, Timûri*, Neşr-i Nâmek, Tahran, hş. 1376/1997, s. 365-366. Herat, Horasan'ın doğusu, Afganistan, Sistan ve Kirman bölgelerine Âl-i Kert (1245-1389) hâkim olmuştur. Âl-i İncü hanedanı da Fars bölgesinde hüküm sürmüştür (1303-1357). Geniş bilgi için bkz. Hasan Hûbnazar, *Tarih-i Şiraz "Ez Âğâz tâ İbtidâ-yi Saltanat-i Kirîm Han-i Zend"*, haz. Cafer Mu'ayyid-i Şirazî, İntişârât-i Suhen, Tahran, hş. 1380/2001, s. 339-600; Ayrıca bkz. Percy Molesworth Sykes, *Tarih-i İran*, trc. Seyyid Muhammed Taki Fahr-i Dâi-yi Gilânî, Dünya-yi Kitab, Tahran, hş. 1366/1987, s. 78-179. Yezd ve Kirman bölgelerinde Âl-i Muzaffer Hânedanı hüküm sürmüştür (1323-1393). Horasan'ın batı bölgelerinde ise Serbedârân Hanedanı hâkim olmuştur (1337-1386). Geniş bilgi için bkz. Spuler, Bosworth, F. Sümer, C. Cahen, Minorsky, *Torkân der İran*, trc. Yakub Ajend, Neşr-i Mevla, Tahran, hş. 1385/2006, s. 201-203. Ayrıca bkz. Erdoğan Merçil, "Serbedâriler", *DİA*, c. XXXVI, Ankara, 2009, s. 549-550. Arran ve Azerbaycan bölgelerinde Çûpânî Emîrlerinin Hanedanı hâkim olmuşlardır. İran'ın batısı, Horasan ve Gürgân bölgeleri de Toga Timur Han'ın (1337-1410) hâkimiyeti altına girmiştir (1337-1357). Şeyh Üveys'in bağlı olduğu Âl-i Celâyir (İlkâniyân) Hânedan'ı ise, kurucusu Emîr Hüseyin b. Akbuka b. İlkan Nûyân-i Celâyir'in oğlu Şeyh Hasan-ı Büzürg olup İran'ın batısı ile kuzey Irak bölgelerine hâkim olmuşlardır (1340-1431). Şah Üveys hakkında geniş bilgi için bkz. C. E. Bosworth, "Uways", *The Cambridge History of Iran*, Vol. X, Cambridge University Press,

adı verilmiştir.

Müellif'in Hayatı ve Eserleri

Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber söz konusu eserini 767/1366-1367 yılında bitirdiğinde 73 yaşında olduğunu zikrettiğine göre takriben 694/1294-1295 senesinde doğmuş olmalıdır. Âlim, bir süre Sultan Ebû Said Bahadır Han ve veziri Gıyâseddin Muhammed'in hizmetinde bulunmuştur. İlerleyen zamanlarda ise Moğol kabilelerine mensup olan Celâyirli Hânedan'ın kurucusu Şeyh Hasan-ı Büzürg'ün (ö.757/1356) eşi Dilşad Hatun'dan doğan oğlu Mu'izzüddin Üveys (Şeyh Üveys) döneminde yaşadığı bilinmektedir. Nahcuvânî, şair, musikîşinas ve hattat gibi niteliklere sahip bir âlimdir. Hânedan'ın en başarılı hükümdarı olan Şeyh Üveys'in sarayında bulunduğu sırada padişah ve devlet adamları nezdinde de saygın ve muteber bir şahsiyet olarak bilinir. Şeyh Üveys, İranlı meşhur şairlerden olan Selmân-ı Sâvecî'nin⁶ (ö.778/1376) öğrencisi olduğu gibi, hayatı boyunca şair ve edip gibi çeşitli âlimlerin meclisinde bulunmuştur. Bu özelliklerinden dolayı ilim erbabını saygı gösteren bir padişaktır. Anlaşıldığı üzere padişah, Şems-i Münşî'nin derin ilmi ve güzel hitabetinden çok etkilemiştir⁷. Hindûşah, ayrıca Farsça sözlük mahiyetinde olan *Sihâhu'l-Fürs*⁸

2000, s. 957-958. Türkçe literatüründe Celâyirli olarak bilinen Hanedân, İran literatüründe İlkânî olarak da bilinmektedir. İlhanlılar ile beraber bölgeye gelen Celâyir kabilesi içinde siyasî ve askerî sahalarda faaliyet gösteren İlkan Noyân'ın adına nispeten bu isim verilmiştir. Bu hanedân İlhanlı Hanedân'ından farklıdır. Geniş bilgi için bkz. Beyânî, *Tarih-i Âl-i Celâyir*, Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tehran, Tahran, hş. 1345/1966, s. 1.

6 Edip, Celâyirli Sultanı Üveys döneminin önde gelen şair ve ediplerinden olup, 21500 beyitten oluşan külliyata (kaside, gazal, rubâî) sahiptir. Eserini Celâyirli Hanedân'ın kurucusu Şeyh Hasan-ı Büzürg, Dilşad Hatun ve Şeyh Üveys hakkında söylemiştir. Edip hakkında geniş bilgi için bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Selmân-ı Sâvecî", *DİA*, XXXVI, Ankara, 2009, s. 446-447.

7 Nahcuvânî, *Düstûrül-kâtib*, thk. Tâvûsî, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Honerî (Metin), Tahran, hş. 1390/2011, s.19 (giriş); Müellif ve eserleri hakkında ayrıca bkz. Rıza Kurtuluş, "Şems-i Münşî", *DİA*, XXXVIII, Ankara, 2010, s. 509.

8 *Sihâhu'l-Fürs* ve *Sihâhu'l-'Acemadlı* eserlerinin aynı olup olmadığı, ayrıca Nahcuvânî (Baba) ya da oğlu Nahcuvânî'ye (Şems-i Münşî) ait olup olma-

adlı eserini 728/1328 yılında bitirdikten sonra Ebû Said Bahadır Han'ın veziri Hâce Gıyâseddîn Muhammed'e sunmuştur. Ayrıca *Düstûru'l-Kâtib* adlı eserinden yapılan ve kitâbet mevzularını içeren *el-İrşâd fi'l-inşâ'* adlı eserin de sahibidir.

Eserin Telif Sebebi

[11_a] sayfasında kaydedildiği üzere, Şems-i Münşî, fihristin bittiği bölümün ardından eserini kapsamlı olarak bâb, zarb(sınıf), fasıl, hikâyet, nevi, suret(kısım) gibi bölümlere ayırdığını ifade ettikten sonra eserin telif sebebini kısaca şöyle açıklamaktadır: “Çeşitli olarak fasıllar, sınıflar ve bâblara ayrılmış olan kısımlara başlamadan önce bu mukaddimenin zikri zaruridir: Kitapta birinci sınıf olarak değerlendirildiğimiz birinci bölüm zarflar kısmından oluşuyor. Bu bölüm, Lakaplar ve sultanlara, sultanların eşlerine ve çocuklarına sunulan dualardan ibarettir. İkinci Zarb ise, yirmi fasıldan oluşur: Sultanların lakaplarını zikrettikten sonra cülusa yönelik hazırlanan tehniyet (tebrik) ibareleri ve kavramları, nasihat, rica, Hac güzergâhlarının açtırılması, yük ve eşya gibi mahmullerin sevkiyatı ile ilgili mevzuatı içeren metinler ile ilgilidir. Ayrıca çeşitli bölümlerden ibaret olan yedi fasıl mevcuttur ki, bunların her biri birer mektup niteliğinde ele alınmıştır. Her bölüm de kendi içinde alt başlıklara taksim olunmuştur. Aynı disiplin ikinci ve üçüncü bölümlerde de tekrarlanmıştır. Ancak sultanlar, vezirler, emîrler, hatunlar ve evladı, şeyhler(âlimler), kadılar gibi şahıslar arasında reaya-sultan, kadı-güvenlik polisi(şorte), önde gelenler-naipiler ve

dığına dair farklı görüşlerin olduğunu görüyoruz. *Sihâhu'l 'Acem* adlı eser üzerinde çalışan Gulamhüseyin Bigdelî'ye göre zikrolunankitaplar iki farklı eser olup baba Nahcuvânî ve oğlu Şems-i Münşî tarafından kaleme alınmıştır. *Sihâhu'l 'Acem* adlı eser de Hindûşah b. Sencer Sahibi-i Nahcuvânî'ye aittir. Farsça-Türkçe lügat niteliğinde olan eserde Arapça ve Pehlevice kavramlardan da istifade edilmiştir. Eser ile ilgili bkz. Hindûşah b. Sencer Sâhibi-i Nahcuvânî, *Sihâhu'l 'Acem*, tsh. Gulamhüseyin Bigdelî, Merkez-i Tolid ve intişârât-ı Mucteme'-i Danişgâhî, Edebiyat ve Ulûm-i İnsânî, Tahran, hş. 1361/1982. Ayrıca bkz. Hüseyngulî Sutûdeh, *Târih-i Âl-i Muzaffer*, c. II, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehran, hş.1389/2010, s. 290.

9 Eserin yazması Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonunda 05371-008 Numarası ile kayıtlıdır. Katalog bilgisinde eserin künyesi: *Müntehabü'l-irşâd fi'l-İnşâ'* olarak kaydedilmiştir. Eser, Şemşü'l-Münşî, Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî tarafından 832/1428-1429 yılında telif olunmuştur.

memurlar-sultanlar gibi çift yönlü mahiyetli olanlara yönelik hazırlanan tezkireler ve bunların cevapları ile ilgili konuları içeren dördüncü bölümde ise bu düzenin dışına çıkmıştır. Bütün bunlardan maksat, münşî olan kişilere yazışma işlerinde başka herhangi bir kaynağa başvurmaksızın görevlerini kolaylıkla yapabilmelerini sağlamaktır. Padişahlara yönelik yapılan münşeatin âdâbından birisi de, münşî olan kişinin yazdığı mektuplarda(hükümdarlar arasında) kendi şahsi duygu ve arzularına yer vermemesi gereken husustur. Zira bu iki hükümdarın karşı karşıya gelme durumları olabilir. Padişahların yan yana (karşı karşıya) gelmesi de tehlikelerden uzak değildir." Müellif sözlerini Kur'an-ı Kerim'in şu ayeti ile bitirmiştir: Allah Şöyle buyurur: "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu¹⁰". Telif sebebi olarak zikrolunan hususlar, padişah ve ailesi, devlete mensup yöneticiler, komutanlar, memurlar, önde gelenler ve çeşitli halk sınıflarına yönelik düzenlenen yazışmalarda kâtiplerin hangi hususlara dikkat etmeleri gerektiğini gösteren bir kılavuz kitabının zaruretini ortaya koymaktadır¹¹.

Eserin Telif Tarihi

Şems-i Münşî, eserini 24 Receb761/10 Haziran 1360 tarihinde Tebriz'de bitirmiştir. Eserin istinsahı ise Pazartesi günü 23 Cemâziyelâhir 798/ 3 Nisan 1396 tarihinde tamamlanmıştır. Müellif zikrettiği üzere eserini 767/1366 yılında da istinsah etmiştir.

10 Enbiya/22. <http://mushaf.diyaret.gov.tr> (25.12.2015), müellifin bu aye-te istinaden açıklamaya çalıştığı şudur ki: Örneğin bir padişahın başka bir hükümdara yönelik yazdırdığı bir mektubu yazan kâtip, kendi duygularını padişah adına başka bir hükümdara aksettirir ise, bu hükümdarlar muhakkak bir gün karşı karşıya geleceklerinde işin gerçeği ortaya çıkacaktır. Bu durum iki hükümdarın birbirine karşı cephe almasına gidecek kadar tehlikelidir. "iki kılıç bir kılıfa sığmaz" ibaresi de buna istinat edilmiştir. Dolayısıyla münşî olan kişi benzer neticelere yol açacak davranışlardan sakınmalıdır. Ayetin manası da buna delalet etmektedir: Zira bir yöneticinin duygularını aksettiren bir mektubun içeriği sadece onun duygu ve ifadeleri ile donatılmadır; aksi durumda iki kişinin (hükümdar ve kâtip) ifade biçimleri birbirine karşılaşarak muhatap olan şahıs veya şahıslarda yanlış intiba bırakacaktır.

11 Serversâ Refizâde-Meryem Sâlihîniyâ, "Bâznümâi-yi Münâsebât-i Kudret der Debîrî bâ tekve ber *Düstûrü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*", *Feslnâme-yi Tahassüsi-yi Nakd-i Edebî*, Meşhed, S. 24, c. VI, hş.1392/2013, s. 37.

Eserin ilk ve son ibareleri aşağıdaki gibidir:

Yap. [1_a] Baş:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْتَعِينُ وَ عَلَيْهِ نَتَوَكَّلُ
تحمیدی کی سِیَار فہم دوربین بمراحل و منازل آن راہ نیابد و اغوار خاطر زخار بژرفی
قعر بحر آن محیط نتواند شد و تمجیدی کی برید و ہم خیال انگیز بر مسالک ممالک آن
عبور نتواند کرد و راہ اندیشہ بسرحدّ تفکر و تدبّر آن نتواند رسید نثار حضرت مالک
الملکی باد کہ انشاء موجودات لمعه از ...

Yap. [234_b] Son:

تم الكتاب بحمدالله منه و حسن توفيقه في يوم الاثنين ثالث عشرين جمادى الاخر سنة ثمان
و تسعين و سبعماء غفرالله لكاتب و لصاحبه و لقاريه و لمن نظر فيه و لمن قال امين قال
المصنف طاب مثواه تمام شد سواد كتابت فيض الهى دستور الكاتب في تعيين المراتب بر
دست مصنفش الفقير على الله الغنى المعنى محمد بن هندوشاه المشتهر بشمس المنشى
غفر الله له ولو الدهيو احسن اليهما و اليهدر ثانيا جبر جبعم تبر كتهلسنها ديوستينو سبعمائه
تصحیح یافت در سبع و ستين و سبعمایه بدار الملک تیریز و اتمام این بیاضدر بیست و
چهارم رجب سال مذکور اتفاق افتاد مبارک و میمون باد...

و الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلم على سيدنا و مولانا محمد و آله الطيبين
الطاهرين و صحبة الغرّ المحجلين اجمعين ربّ اxtم بالخير و السعادة و الحسنی و این
نسخه از نسخه کی منقول بود از اصل مصنف، نقل کرده شد
والمسلم.

Eserin Nüsha, Tertip ve Muhtevası

Düstûrû'l-kâtib fî Ta'yîni'l-merâtib adlı eserin nüshaları arasında en eskisi Köprülü Kütüphanesi'nde 1241 numara ile kayıtlı bulunan yazmadır. Eser Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî (Şems-i Münşî) tarafından Receb 761/10 Haziran 1360 yılında telif olunmuştur. Biz bu çalışmamızda söz konusu yazmayı esas aldık. Tespit ettiğimize göre Britanya, Leiden, Mer'aşî, Paris, Süleymaniye

gibi kütüphanelerde söz konusu eserin çeşitli nüshaları bulunmaktadır¹².

Eser, bir mukaddime, iki bölüm ve bir hâtime kısımlarından oluşur. Müellif eserine, Allah'ı hamd ve senâ ile başladıktan sonra Sultan Üveys'e dualar ve methiyeler sunar. Ardından, eserin Mukaddimesi ve devamında dört mertebeden oluşan ilk bölüm gel-

12 Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonunda **03762** numarası ile kayıtlı bulunan yazmanın telif tarihi, 17 Rebiulevvel 801/27 Kasım 1398 olup bizzat Şems-i Münşî tarafından kaleme alınmıştır. Yazısı ise Farsça ta'lik'tir. Müellif, yazmanın sonunda [170_b], 767/1365-1366 yılında Tebriz'de telif ettiğini ve 801/1398-1399 senesinde de aynı eseri tashih ettiğini zikretmektedir; British Library, **3344** numarası ile kayıtlı bulunan nüsha, 816/1413 yılında Hüseyin b. Muzaffer Fahrulvâ'iz tarafından Hâce Muizzeddin Abdülaziz için kaleme alınmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonunda **3869** numarası ile bulunan yazma, 7. Cemâziyelâhir 851/20 Ağustos 1447 tarihinde Şahin [Kâtip] tarafından Farsça ta'lik olarak istinsah edilmiştir. Eserin üzerinde II. Bayezid'in damgası mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Koleksiyonunda **3870** numarası ile bulunan yazma, 20. Muharrem 859/10 Ocak 1455 tarihinde Ali. b. Hamed el-Bedeşânî tarafından istinsah edilmiştir. Farsça ta'lik yazısı ile telif olunan bu eserin üzerinde de II. Bayezid'in damgası mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonunda **03763** numarası ile bulunan yazma 18 Muharrem 869/20 Eylül 1464 tarihinde Derviş Muhammed Yetimî tarafından Farsça ta'lik olarak istinsah edilmiştir. Leiden Kütüphanesinde **574** numara ile kayıtlı olan nüshasının müellifi bilinmemekle beraber, nesih yazısı ile kaleme alınmıştır. Eserin kitâbet tarihi de yoktur. Paris Millî Kütüphanesi, **463** numarası ile kayıtlı bulunan nüsha Farsça ve ta'lik yazısı ile kaleme alınmıştır. Eserin kitâbet tarihi ve müellifi meçhuldür. Paris Millî Kütüphanesinde **1378** numarası ile kayıtlı bulunan yazmanın kâtibî ve kitâbet tarihi bilinmemektedir. Eserin yazısı ise ta'lik'tir. Zikrolunan yazmaların bir kısmı hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî, *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, thk. Mahmud Tâvûsî, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Honerî (Metin), Tahran, hş. 1390/2011, s. Giriş: 14-16. Eserin İran'da bulunan nüshalarının bilgisi şöyledir: Hindûşah-ı Nahcuvânî (Şems-i Münşî) *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, VIII/XIV asırda Farsça ta'lik olarak telif olunmuştur. Eser Kitabhâne-i Medrese-i Âli-yi Şehid Mutahharî-i Sepehsâlâr Kütüphanesinde **2773** numarası ile kayıtlıdır, bkz. *Kitabhâne-i Medrese-i Âli-i Şehid Mutahharî-i Sepehsâlârî*, c. II, Tahran, s. 20-24; <http://www.aghabozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=116929> (12.11.2015). Hindûşah-ı Nahcuvânî, *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, Mer'aşî-i Necefî, Kütüphanesinde **12820** numarası ile kayıtlıdır. Eser nesih yazısı ile VIII/XIV asırda (Şems-i Münşî) tarafından kaleme alınmıştır, bkz. *Kitabhâne-i Büzürg-i Mer'aşî-i Necefî*, Kum, s. 548-550. <http://www.aghabozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=249669> (12.11.2015).

mektedir. Bu bölümün ardından, iki bâb'dan oluşan ikinci bölüm gelir. Hâtîme bölümü ile de tamamlanır. Eserin esas kısmı ise, Mukaddime bölümünü takip eden ve iki bölümden ibaret olan kısım dır. Müellif, eserinde kitâbet sanatı ve âdâbı olarak çeşitli siyasî ve kültürel boyutlu meseleleri örnekleri ile yüzden fazla bölüme ayırarak ele almıştır. Özetleyecek olursak, devletin önemli organı olan divân yazışmalarında kılavuz niteliğinde olan bu eserde müellif, inşâ sanatının (yazışma sanatı) ilmi, münşîlerin konumu ve âdâbına ilişkin önemli bilgiler vermiştir. Eserde ayrıca Padişah, ailesi ve üst düzey görevliler arasındaki yazışmalar, kadılara gönderilen mektuplar, toprak mülkiyeti, vakıflar,devletin hazinesi ile ilgili mevzular, sünnet, cülûs, taziye gibi konular mektup örnekleri ile ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Müellif bu kapsamlı meseleleri bölüm, mertebe, fasıl, zarb, nevi, suret gibi başlıklar ve alt başlıklarda ele almıştır. Biz bu ayrıntılara girmeden eserin mahiyetini açıklamaya çalışacağız.

Nizâmülmülk ve daha sonra Reşîdüddîn Fazlullah ve Gazân Han'ın yarlıkları ile ilgili ıslahat çalışmaları mevzusu, Şems-i Münşî'nin eserinde de kendini tekrar göstermektedir. Nahcuvânî'nin devlet yönetimi, ekonomi ve toplumsal meselelerle ilgili görüşü, Nizâmülmülk (ö.485/1092), Raşidüddîn Fazlullah (ö.718/1318), oğlu Gıyâsüddîn (ö.736/1336), Vassâf (ö.730/1329-1350) ve Hamdullah el-Müstevfî (ö.1340'tan sonra) gibi âlim ve yöneticilerin görüşü ile örtüşmektedir.

Düstur'da müellif, kapsamlı olarak sosyo-kültürel mevzulardan bahsederken, devlete ait topraklar, iktâ, siyurğal ve mahallî feodaller ve göçebe soyluların toprak mülkiyeti, vakıf arazileri, ticaret ve ticaret güzergâhları, halktan alınan vergiler gibi çeşitli meseleleri ayrıntıları ile ele almıştır¹³.

Divân üyesi olan kâtiplerin rehber konumunda olan bu eserde, toprak mülkiyeti, vergilerin toplanması, tarım ve çiftçilerin durumu gibi çeşitli meselelere yer verilmiştir. Nahcuvânî, geçmiş

13 Sutûdeh, *Târih-i Âl-i Muzaffer*, c. I, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehran, hş.1389/2010, s. 44-45.

devirlere ait devlet adamlarından örnekler sunarak devlet mekanizmasında yaşanan veya yaşanacak sıkıntıların giderilmesine yönelik çeşitli tavsiyelerde bulunmuş ve yöneticilerin halkın işleri ile ilgili görevlerinde daima insafli ve adaletli olmalarının zaruretini de vurgulamıştır.

Eserin hemen bütün bölümlerinde fark edildiği üzere müellif, ah-laka dair özel tavsiyelerde bulunmuştur. Kâtib'in fazileti ve şerefine dikkat çeken müellif, kâtib olan kişinin padişahlara yönelik yazdığı mektuplarda etik olarak şahsî arzu ve temennilerine yer vermemesini önermiştir¹⁴. Nahcuvânî eserinin nasihat bölümünde farkı mevzuları içeren on yedi mektup örneğini sunduğu gibi konulara ilişkin Kur'ân ayetlerinden de örnekler vermiştir. Ayrıca özet olarak Ebu'l-Feth-i Bustî¹⁵(ö.400-401/1010-1011), Nizâmî Arûzî-i Semerkandî¹⁶(ö. 552/1157[?]) gibi âlimlerden ve eserlerinden bahsetmiştir. Bütün bu bilgileri, naklettiği hikâyeleri ile pekiştirmiştir.

Müellif, padişah ve reyanın konumu ile ilgili, halk arasından sıyrılarak hükümdarlık makamına nail olan şahısların, her anlamda başkalarından üstün olduklarını ve halkın da yöneticilerin nezdinde emanet konumunda olduğunu savunur. Padişahın şahsiyet ve makamından söz ederken, Peygamber efendimizden (s.a.v) şu hadisi zikreder: *"On kişiye liderlik yapacak olan birisinin, kırk kişi kadar akıllı ve bilgîn olması gerekir; kırk kişiye liderlik yapacak olan kim-senin ise dört yüz kişi kadar bilgi sahibi olması gerekir"*¹⁷. Müellif, bu hadise istinad ederek bir devleti yöneten padişaha öğüt verecek kişinin, bilgi birikimi açısından padişah-tan daha üstün bir seviyede olması gerektiğini ve nasihatın ancak bu takdirde yerini bu-

14 Nasihat konusu ile ilgili geniş bilgi için eserin yazmasında bkz. ypk [24_a-25_a]; Ayrıca bkz. Nahcuvânî, *Düstürü'l-kâtib*, thk. Tâvûsî, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Honerî (Metin), Tahran, hş. 1390/2011, s. 33-34.

15 Âlim hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Ali Müderris, *Reyhane-tü'l-Edeb*, c. I, Kitabfuruşî-yi Hayyam, Tebriz, hş.1374/1995, s. 263.

16 Âlim hakkında geniş bilgi için bkz. Yakup Şafak, *"Nizâmî-i Arûzî"*, *DİA*, XXXIII, Ankara, 2007, s. 182-183.

17 Konu ile ilgili bilgi için bkz. Nahcuvânî, *Düstürü'l-kâtib*, thk. Tâvûsî, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Honerî (Metin), Tahran, hş. 1390/2011, s. 85-86.

lacağını vurgular. Bu hususta yöneticilerin çeşitli meselelerde bilgelere danışmaları gerektiğini de tavsiye eder. Buna örnek olarak zeki ve dirayetli olan büyük İskender'in, hocası Aristo'dan nasihat dinlemeyi alışkanlık haline getirdiğini hatırlatır. Yöneticilerin bütün işlerinde adalet odaklı hareket etmeleri gerektiğini tavsiye eder. Bir devletin başarılı ve uzun ömürlü olmasını da padişah, vezir (ler), yöneticiler, bütün memurlar ve komutanları arasında sağlam bir dayanışmanın olmasına bağlar. Buna ilişkin Sâsânî kirası Erdişîr-i Bâbekân'ın: "*Bir memleket ancak layık insanlar ile var olur; bu toplumun varlığı sağlam bir mal varlığına bağlıdır; mal, mülk ve meoki edinmek ülkenin imarına bağlıdır; bütün bunlar ancak sağlam bir adalet ve siyaset sayesinde mümkün olur*¹⁸". Bu açıdan bakıldığında, *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib* nasihatnâme veya siyasetnâme niteliğinde bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserde üzerinde durulan mevzuların başında, Sultanların, hatunların (padişahın eşi) ve evladının lakapları, hükümdarlara sunulan dualar ve lakapları ve ardından zikrolunması gereken hususlar gelir. Cülus ile ilgili tebrik mektubu, hac yollarının açtırılması, kervanların sevkiyatı vs. gibi durumlar hakkında emir veya rica mahiyetinde yazılması gereken mektuplar ile ilgili çeşitli yöntemler sunulmuştur. Padişahlar, emîrler, vezirler, hatunlar, hizmetçiler, devlet erkânı, vilayetlerin yöneticileri, seyitler, şeyhler vs.gibi kişiler arasında yazılan mektuplar ve cevapları hakkında da ayrıntılı olarak bilgi sunulmuştur. Yazışmalarda kullanılması gereken mürekkep, kalem vs. gibi çeşitli edevat hususunda verilen bilgilerin yanı sıra, kâtiplerin nerede, ne zaman ve hangi durumlarda kitâbet yapmaları gerektiği konusunda da önemli bilgiler sunulmuştur. Müellif eserinde meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere Kur'an ayetleri, hadis, şiir parçaları ve çeşitli hikâyelerden istifade etmiştir¹⁹.

18 Geniş bilgi için bkz. Nahcuvânî, *Düstûrül-kâtib*, thk. Tâvûsî, Tercüme ve Neşr-i Âsâr-ı Honerî (Metin), Tahran, hş. 1390/2011, s. 90.

19 Hindüşah-ı Nahcuvânî, *Düstûrül-kâtib'in telifinde* Nizâmî-i Arûzî-i Semerkandî'nin *Mecmau'n-nevâdir* (*Çehâr Makale*) adlı eserinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Nizâmî-i Arûzî de debîrlik makamının önemine dikkat çekmektedir. Müellif konu ile ilgili olarak on hikâyeye zikretmektedir. Bir dev-

Eserin künyesinden de anlaşılacağı üzere, genel itibariyle yazışma işleri, kâtiplerin esas görevlerindedir. *Düstûr*'a bu açıdan bakıldığında, kitâbet konusunda kâtiplerin kullanabilecekleri önemli bir kılavuz kitabı olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bir ferman, tevcih, berat, tezkire, emir, tebriknâme, tâziyenâme, ahitnâme, sözleşme vs. gibi niteliklerde olan bir mektubun hazırlanmasında, mektubu gönderen kişinin makamı, muhatabı olan kişi veya kişilerin makamı, bunların ilişkisinin boyutu, mektubun mahiyeti ve buna benzer birçok özellik dikkate alınmaktadır. Ayrıca bir mektubun muhtevasına uygun olarak kâğıt, kalem, mürekkep gibi edevatın seçilmesine özen gösterilmesi vurgulanmıştır. Bu aşamadan sonra, düzgün biçimde mektup başlıklarında kullanılan lakaplar, methiyeler, dualar, Kur'an ayetleri, şiir beyitleri ve edebî ibareler ve özlü sözlerin mektuplara işlenmesi tavsiye olunmuştur. Eserde ayrıca sultanlara, yöneticilere ve diğer devlet memurlarına siyasî anlamda çeşitli bilgiler sunduğu gibi, bu kişilerin yapmaları veya yapmamaları gereken noktalara da değinilmiştir. Diğer bir deyişle Şems-i Münşî, padişah, yöneticiler ve bütün devlet memurlarının görevleri sırasında daima insanî ve ahlâkî prensipleri esas almaları ve **adaletli** olmalarının zaruretine dikkat çekmektedir.

Şems-i Münşî, eserin Hâtîme bölümünde, divân işlerinde yazışmaları yapmakla mükellef veehil olan kişilerin bu eseri kullandıkları sırada nelere dikkat etmeleri gerektiğini nasihat biçiminde sunmuştur. Ayrıca, inşâ sanatının ilmi, nitelik ve nicelik açılarındaki özelliklerini açıklamıştır.

Eserin Yazma Özellikleri

Çalışmamıza konu olan *Düstûrü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib* adlı eser,

letin ve yöneticisinin başarılı olması bağlamında şöyle der: "*Debîrlîk (kâtiplik, münşîlik) küçümsenecek bir meslek değildir; şairlik de küçük bir meslek değildir; nücûm ilmi (astronomi) zaruri bir ilim; tıp ise kaçınılmaz bir sanattır. Dolayısıyla akıllı olan bir padişah bu dört şahsiyetten gafil olmaması gerekir.*". Geniş bilgi için bkz. Nizâmî-i Arûzî-i Semerkandî, *Çehar Makale*, tsh (tashih), Muhammed Kazvîni, Sedây-i Muasır, Tahran, hş.1388/2009, s. 19-42.

Köprülü Kütüphanesi'nde **1241**²⁰numara ile kayıtlıdır. Eserin müellifi Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî (Şems-i Münşî) olup, eserini 761/1360 yılında tamamlamıştır.

Tespit ettiğimiz üzere, eserin cildi kırmızı mikleplidir. 234 yapraktan oluşmaktadır. Sayfaları 25 satırlıktır. Ta'lik yazısı ile kaleme alınmıştır. Fihrist bölümü ise yedi yaprağa yayılmıştır. Bir mukaddime, iki bölüm ve bir hâtîme'den oluşan eserin başlıkları koyu siyah mürekkeple yazılmıştır. Alt başlıklarda ise kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eserin bazı yerlerinde rutubet ve diğer afetlerden dolayı mürekkep kayması ve bazı ibarelerin silinmiş olması söz konusudur. Buna rağmen eser iyi durumda ve okunaklıdır.

Eserin Katalog Bilgisi

Kitabın adı	<i>Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib</i>
Müellifi	Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî (Şems-i Münşî)
Telif Tarihi	761/1360
Dili	Farsça
Cilt	1
Yazıldığı veya Basıldığı Yer, Tarih	761/1360
Hattın Nev'i ve Hattatın Adı	Ta'lik
Ölçüsü	265x185 187x110
Yaprak	234
Sahife	467
Satır	25
Cildin Nev'i	Tam Meşin Şemseli, Miklepli
Nereden ve ne Suretle Geldiği	Köprülü Ahmet Paşa
Tasnif No	891-5
Eski Kayıt No	1241

20 Yeni katalog bilgisine göre eser **1412** numarası ile Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonunda yer almaktadır.

Eserin Zahriye Kaydı

[ب_ا] Bu eseri Köprülü vezirlerinden Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Abdullah'ın kütüphaneye vakfetmiş olduğuna dair bir damga mevcuttur. Üzerinde: “*Hazâ Vakfu'l-Vezir Ebu'l-Abbâs Ahmed b. el-Vezir ebî Abdillâh Muhammed ma'ruf-i bî Köprülü* [Köprülü olarak tanınan]²¹” diye bir yazı var.[4_b-11_a] sayfalarında eserin fihristi yer almaktadır.

Söz konusu yazma, diğer nüshalarına nazaran en eski ve en iyi korunmuş olan nüshadır.

Arapça “B” harfi ile sayfalandırılan yaprakta [B₂]. Osmanlı vezirlerinden olan Dukakinzâde Ahmed Paşa'nın²² (ö.921/1515) temellük kaydı bulunmaktadır. Aynı sayfada, “*men ketebe Abdu'l-fakir ila'l-meliki'l-kadir...*” ibaresinden sonra müellifin künyesi silinmiştir.

Cildin arkasında Peygamber Efendimizden (s.a.v) bir hadis zikredilmiştir. Ayrıca Arapça olarak iki dörtlük mevcuttur.

Sonuç

Muhammed b. Hindûşah-ı Nahcuvânî şöyle der: “*Bu kitap bu işin ehli olmayan kimselerin elinde olmamalıdır.*”. Dolayısıyla eserin devlet nezdinde özel statüye sahip olan kişiler için kaleme alındığı sonucuna varmak mümkündür. Adaletli olan Padişah(zıllullah fi'l-arz), devlet adamları, devletin yasası, güç kaynağı olan din ve şeriat ve halk arasındaki ilişki ve münasebetlerini güzel bir biçimde betimlemiştir. Nizâmülmülk'ün(ö.485/1092) *Siyasetnâme* adlı eserinde üzerinde durduğu gibi, Nahcuvânî de din ve şeriat vasıtasıyla hükümdara kutsallık ve meşruluk kazandırmaya çalışmıştır. Diğer bir deyişle dinin, yönetimin hizmetinde olduğunu veya olması gerektiği görüşüne sahiptir.

21 “*Bu Köprülü olarak bilinen Vezir Ebu'l-Abbâs Ahmed b. el-Vezir Ebî Abdillâh Muhammed'in vakfidir.*” Burada okunaklı olmamakla beraber “Allah'a sığınıyorum [?]” diye bir dua metni de mevcuttur.

22 Osmanlı veziri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Dukakinzâde Ahmed Paşa”, *DİA*, IX, Ankara, 1994, s. 550-551.

Eserde, inşaa sanatı ile ilgili kapsamlı olarak verilen bilgi ve örneklerinin yanı sıra, devletin divân teşekkülü ve divân üyeleri hakkında da önemli bilgiler mevcuttur. Padişah ve ailesi, vezir(ler), kâtipler ve diğer devlet ricali ve halk'a hitaben yazılan çeşitli mektuplarda muhataplarının konumlarına göre kullanılması gereken lakaplar ve unvanların yanı sıra, hitabet biçimleri gibi önemli hususlar ele alınmıştır. Devlete ait topraklar, iktâ, siyurğal ve vakıf arazileri, ticarete ilişkin mevzular ve vergiler gibi çeşitli konular da ele alınmıştır. Zikrolunan meseleler ile bağlantılı olarak verilen Kur'an ayetleri ve hadisler, şiir beyitleri, hikâyeler ve özlü sözler, eseri edebî yönden zenginleştirdiği gibi meselelerin anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Söz konusu metinlerde Moğolca ve Türkçe kavramların da yer almış olması, sosyo-kültürel açıdan eserin önemini arttırmıştır.

Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib'in künyesinden de anlaşıldığı üzere Nahcuvânî, münşî ve kâtipleri sadece divân yazışmalarını yürüten bir zümre olarak görmemektedir. Oysa, münşîler, siyasî ve kültürel anlamda devletin iç ve dış meselelerine vâkıf olduklarını vurgular. Münşîler padişah ve ailesi, vezir ve diğer devletin üst düzey şahsiyetler ile muhatap olmaları dolayısıyla siyasî bir statü kazanmışlardır. Devletin bütün iç ve dış münasebetlerine ilişkin münşeat (yazışmalar) mecmuaları, devletlerin siyasî, kültürel ve ekonomik özelliklerini gösteren bir ayna gibidir. Sonuç itibarıyla bu kritik meslek ile uğraşan görevlilere yönelik kaleme alınan *Düstûrül-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib* adlı eser, Farsça olarak VIII/XIV asırda telif olunan önemli kaynak eserlerdendir. Bu eseri mütalaa ederek Şems-i Münşî'nin yaşadığı dönemde din-devlet ilişkisi, Şeyh Üveys ile devlet adamları, ulemâ ve halk arasındaki ilişkiler, Celâyirî Devleti'nin diğer devletler ile olan münasebetleri gibi çeşitli siyasî ve kültürel alanlarda fikir edinmek mümkündür.

Kaynakça

- BAHAR, Muhammed Taki (Melikü'ş-şuara), *Sebkşinâsî, Tarih-i Tetevur-i Nesr-i Farsi*, c. III, İntişârât-ı Zavvâr, Tahrah, h.ş. 1381/2002.
- BEYÂNÎ, Şirîn *Tarih-i Âl-i Celâyir*, Çâphâne-yi Dânişgâh-i Tehran, Tahran, hş. 1345/1966.
- BOSWORTH, C. E. "Uways", *EI, The Cambridge History of Iran*, Vol. X, Cambridge University Press, London, 2000, s. 957-958.
- EBÎ BEKİR KUTBÎ-İ EHERÎ-İ NECİM, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, hazırlayan (haz), İrec Afşar, İntişârât-ı Sutûde, Tebriz, hş. 1389/2010, s. 245-247.
- Hasan Hûbnazar, *Tarih-i Şiraz "Ez Âğâz tâ İbtidâ-yi Saltanat-i Kirîm Han-ı Zend"*, haz, Cafer Mu'ayyid-i Şirazî, İntişârât-i Suhen, Tahran, hş.1380/2001.
- HİNDÛŞAH B. SENCER SÂHİBÎ-İ NAHCUVÂNÎ, *Sihâhu'l 'Acem*, tsh. Gulamhüseyin Bigdelî, Merkez-i Tolîd ve intişârât-ı Mucteme'-i Danişgâhî, Edebiyat ve Ulûm-i İnsânî, Tahran, hş. 1361/1982.
- İKBAL ÂŞTIYÂNÎ Abbas, *Tarih-i Moğol ve Evâyil-ı Eyyâm-ı Timûrî*, Neşr-i Nâmek, Tahran, hş. 1376/1997 s. 526-527.
- İSMAİL PAŞA, BAĞDADÎ, *Hediyetü'l-'ârifin*, c. II, Muarif Basimevi, İstanbul, 1955.
- JACSON, Peter *History of Iran, Devrey-i Timuriyân*, trc. Yakub Âjend, hş.1387/2008.
- KARAISSAİLOĞLU, Adnan "Selmân-ı Sâvecî", *DİA*, XXXVI, Ankara, 2009, s. 446-447.
- KÂTİB ÇELEBÎ, *Keşfu'z-zunûn*, Türkçe trc, Rüştü Balcı, c. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- KURTULUŞ, Rıza "Şems-i Münşî", *DİA*, XXXVIII, Ankara, 2010, s. 509.
- MERÇİL, Erdoğan "Serbedârîler", *DİA*, c. XXXVI, Ankara, 2009, s. 549-550.
- MOLESWORTH, Percy Sykes, *Tarih-i İran*, trc. Seyyid Muhammed Taki Fahr-i Dâi-yi Gilânî, Dünya-yi Kitap, Tahran, hş.1366/1987.

MUHAMMED B. HİNDÛŞAH NAHCUVÂNÎ, *Düstûrû'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, tsh, Mahmûd Tavûsî, Neşr-i Âsâr-ı Honerî (Metin) Yayınları, Tahran, 1390/2011.

MÜDERRİS, Muhammed Ali *Reyhane-tü'l-Edeb*, c. I, Kitabfuruşî-yi Hayyam, Tebriz, hş.1374/1995.

NİZÂMÎ-İ ARÛZÎ-İ SEMERKANDÎ, *Çehar Makale*, tsh, Muhammed Kazvînî, Sedây-i Muasır, Tahran, hş.1388/2009.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Dukakinzâde Ahmed Paşa", *DİA*, IX, Ankara, 1994, s. 550-551.

EFİZÂDE, Serversâ -Meryem Sâlihîniyâ, "Bâznemâ-yi Münâsibât-i Kudret der Debîrî bâ tekye ber Düstûrû'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib", *Feslnâme-yi Tahasüsi-yi Nakd-I Edebî*, Meşhed, S. 24, c. VI, hş.1392/2013, s.37.

SAFA, Zebihullah Tarih-i Edebiyat-ı İnan, c. 3/2, İntişârât-ı Fırdevs, Tahran, hş. 1388/2009.

SMITH, J. M. "Djalâyir, Djalâyirid", *EI*, The Cambridge History of Iran, vol, II, Cambridge University Press, London, 1965, s. 401-402.

SPULER- BOSWORTH- F. SÜMER- C. CAHEN- MINORSKY, *Torkân der İnan*, trc. Yakub Ajend, Neşr-i Mevla, Tahran, hş. 1385/2006.

SUTÛDEH, Hüseyngulî, *Târih-i Âl-i Muzaffer*, c. II, İntişârât-i Dânişgâh-i Tehran, hş.1389/2010.

ŞAFAK, Yakup, "Nizâmî-i Arûzî", *DİA*, XXXIII, Ankara, 2007, s.182-183.

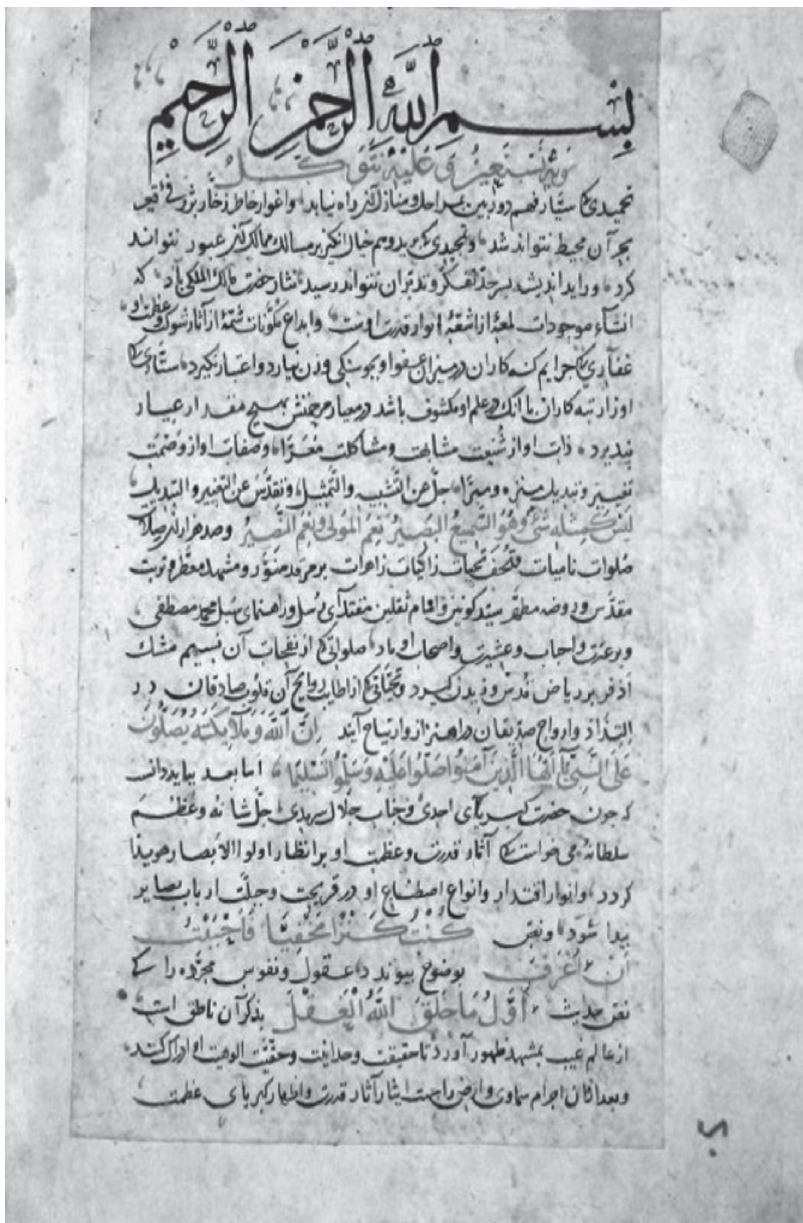
ÜREKLİ, Muzaffer, "Celâyirliler", *DİA*, Ankara, 1993, s. 264-265.

İnternet Kaynakları

<http://mushaf.diyaret.gov.tr/#> (25.12.2015).

<http://www.aghabozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=249669> (12.11.2015).

Ek-1: Düstürü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib,ypk [ب]

و بویست خود بجای کرده، و آنگاه از استراج و از دواج اجرام عرضی و اید نلانه که آنات
و معدن و حیوانات با کدی که ترک داده، و از جنس هر نوع انسان را که اشرف انواع است
بهر نسبت زینت در آن نباتات و جزویات شریف و بکریم پوشانیده که قال الله تعالی
و لقد خلقناهم من طیننا و زرقناهم فی الطین و خلقناهم
علی کثیر من خلقنا انفسا لکم، و چون بایست که این نوع اشرف انواع موجود باشد
او را بشرف و نطق و بکرم و انانیت ممتاز گردانید تا اشرف نوع از طوایف نباتات
الله علیهم اجمعین و طبقات اولیای حق الله عنهم و فرسخ کما جزم الله خیرا و افاضک خود در
آیندگان هر عصر و زمان قدر انوار و اجتهاد و صفات عالیه جلال و نعوت کمال و احوال و
انبار و اجادیت و اسرار و اقا و اوصاف و صور و آیات و کلمات نشا و ابداع کردند
و هر یک بوجوه و بدایع آنات و خدایان کرد و درها ساختند و درینها ساختند و داستانها
پرداختند، هنوز گفته نیامدند صد هزار یکی فی کل ایة نزل علی واحد
و چون معلوم شد که شرف انسان بر حیوانات در کتب منقذت و مسطوف علیه الصلوة و السلام فرمود
المسک اصغر من حیوانه و لسانه یعنی مرد بد و عنقو کجرا و غنسه انزل و اناسه و
آیه که با بدل نبوی سخن گفت و بزبان لیل کو بد و حیوانات تعالی و نذلس و اهرس
المؤمنین علیهم السلام طالب کرمه الله و همسره فرمود است، انما خلقناکم فی احسن
تقدیر و برترین پیش قدم است تا سخن گوید مرتبه و مقدار او معلوم نشود شیخ حسن
کام، تا هر سخن گفته باشد، صیبه و شرف گفته باشد،
بهر حال که نطق انسان منفع تر و کمال او مهذبتر و کمال او را بقدر و وراقت او فایزتر
و درستی او بر مصالح شرف و مراتب بزرگش بیشتر، و مهارت در فنی که در غیب سلاطین جهان
و مطلوب انانیت وجودت و از علم انانیت نامتوجه خدایت کاتب و صاحب نشانای حق
و فنی و وضوح بیوه که او رفیعتر از همه ذرات اولی و سلاطین و اعر و وزرا و اولا و اولاد
و اعیان و حیوانات و ایزد بهره و القاصد غا و خطایک مظهر حال و قول خود در وضع ایشان باشد
نقد و نظر تواند کرد، و باطنی را بجا از رعایت حدیث کتب لاهوت و ترکیب غایب است
و نفع بلای استعارات اشتغال تواند نمود، و اگر کتب مطلوب عبری قیام نماید در حدیث که بر وجهی
ناموس کتب مشهور و بجزیل قدر کتب الهیه عربی اشرف بر دین تواند آرد، و اشتغال انسان

Ek-3: *Düstürü'l-kâtib fi Ta'yini'l-merâtib*, ypk [234,]

